

Stavoren, als handelsstad, voor 1500.

Stavoren heeft zijn bekendheid vooral aan de handel te danken. Denkt u maar aan het bekendste Stavorse verhaal nl. "Het vrouwtje van Stavoren".

Over die handel wil ik u vanavond wat meer vertellen. Leuvondig is dat echter niet. Wanneer je iets over de historie van een stad wilt vertellen ben je aangewezen op nog aanwezige historische overblijfselen, zoals gebouwen en archiefstukken of boeken van anderen, die over het zelfde onderwerp hebben geschreven.

In Stavoren bestaan geen oude gebouwen meer, van het oude stadsarchief is weinig meer over en niemand heeft ooit nog een Stavorse geschiedenis geschreven.

Er bestaat 1 boek uit 1906 getiteld "Het oude Stavoren". Den proefschrift van K. Heeroma. Dit boek eindigt echter bij ± 1500.

Dat er zo weinig over Stavoren geschreven is, is niet vreemd, want de geg. moeten vrijwel alle maal uit vreemde archieven komen.

1. Van het St. Oulffus klooster is geen archief bewaard gebleven. Wie iets over dit klooster wil weten is aangewezen op het bisschoppelijk archief in Utrecht.

2. Over de handel van Stavoren staan gegevens in de archieven van andere Vlaarse steden zoals Hamburg en Lübeck.

Den persoonlijke handicap is dan nog dat ik die oude akten niet kan lezen, omdat ze allemaal in het hantsw. zijn geschreven.

De gegevens die ik dus heb heb ik overgeschreven van anderen. Vaak ook toevalhje mededelingen in boeken of artikelen die helemaal niet speciaal over Stavoren geschreven zijn:

Stavoren

1. Wat de naam Stavoren of Staveren precies betekent is niet bekend. Volgens de meeste deskundigen zit het woord staf in onze stadsnaam verborgen.

In oude legenden wordt gesproken over de god Stavo, die hier zijn tempel had en wiens beeld gemaakt was van een boomstam. Anderen denken aan een bisschopsstaf, die ook in het stadswapen voorkomen. Dit kwam natuurlijk niet want de stad is ouder dan het klooster van St.-Odulfus en het stadswapen.

Meer waarsch. is het om bij staven aan palen of walbeschouwingen te denken die hier in de rivier waren aangebracht. Staveren betekent dan zo iets als bij de palen, bij de beschouwing of bij de steigers.

Zo uitgelegd vertelt de naam ook iets over het ^{functie} ~~wezen~~ van de stad: nl een schippers- of handelsplaats.

2. Een volgende vraag zou kunnen zijn: Waarom is Staveren nou net op deze plaats ontstaan? Welk voordeel had de handel van haar ligging?

Staveren is ontstaan op een knooppunt van water en landwegen.

De stad zelf lag aan een rivier, die net ^{verder} ~~bruten~~ in het Vlie uitmonde. Bovendien liep een landweg uit Dtl, via Coeworden, door Drenten ^{naar} ~~naar~~ Gaasterland, via Staveren naar (de) Holland (17 uren). In de tijd dat Staveren ontstaan is, bestond het Yselmeer of de Zuiderzee nog niet en het Eelvo meer, dat er toen wel was, was veel kleiner.

Mark en Friesland waren toen nog geen eilanden maar waren verbonden met Overijsel.

Vanuit dit Eelvo meer liep het Vlie als een brede rivierarm naar de Noordzee. In dit Vlie mondde de rivier uit waaraan Staveren lag.

De Noorddelft is nog een klein stukje van de re rivier.
Uit opgravingen in de Smidstraat is gebleken dat de Delft vroeger gewoon recht door liep via Gele Plein, voetbalveld en haven en voorbij de Rode Ton in het Vlie kwam. Toen de Jollanders in 1498 (Albrecht van Beieren) een kasteel in Stavoren wilden bouwen hebben ^{ze} de loop van deze rivier verlegd. Achter de kleuterschool langs naar de stadsgracht in de Smidstraat.

Dit bleek bij het maken van een riool in 1960. De rioollijn van de houten huizen onder in de rioolkuuf stond ~~haars~~ ^{schief} op de Smidstraat en volgde de loop van de oorspronkelijke rivier. De Smidstraat dankt nu nog zijn verhoging aan de modder uit de grachten van dit kasteel.

Bij opgravingen in 1962 en 1963 op de Stadspinne bleek dat de Delft ook aan deze kant door liep tot onder de reedijk door.

Volgens J. Halbertsma was deze rivier vóór de Nagelen een samenloeiing van de Lojonger en de Rinde met misschien de Vecht (Ov) die bij Stavoren in het Vlie uitkwam. De Nagelen was een rivier in wat nu het IJsselmeer is, die al in oude kronieken genoemd wordt. In 1101 werd graaf Hendrik de dikke, die deze streken wilde veroveren aan de Nagelen verslagen en gestood.

Kort samengevat: Stavoren is ontstaan als handelsplaats dichtbij de monding van de Nagelen in het Vlie op de plaats waar een landweg het Vlie kruiste en Stavoren dankt zijn naam aan de beschoeiingen of steigers.

De oude kroniek die vermeldt, dat je bij Stavoren met een plank het Vlie kon oversteken berust vrij zeker op overdrijving.
3 Hoe zag dat oude Stavoren er uit en wanneer is het ontstaan uit vondsten. De oudste vondsten dateren uit de Karolingische tijd. Dat is tussen 700 en 800 toen woonden hier dus al mensen. Over de huizen moeten we ons niet een te luxe voorstelling maken.

Ze waren van hout met daken van riet of stro. Ze stonden in 2 lange rijen aan weerskanten van de Nagel (Delft). Tussen de huizen en het water liep een weg van planken op palen. Een knuppelweg. Het oudste deel lag noordelijk van de huidige stad. De huizen die op Stadsfinne zijn opgegraven dateren uit de 11^e en 12^e eeuw. Dit gebied, het zuiden van Stavoren, wordt nog in 1400 de Nieuwstad genoemd.

4 (Vastelaegracht krijgen ~~was onder de vesten met in het jaar 838~~)
Wat ik ik tot nog toe heb verteld berust op geg. van opgravingen en veronderstellingen.

838. Het eerste jaartal in de gesch. van Stavoren is 838.

De Eriëren waren al eerder door Hindger tot het Christendom bekeerd, maar door invallen van de Saksen waren velen weer heiden geworden. Bisschop Frederik van Utrecht stuurde Odulfus een monnik uit Utrecht naar onze streken. Hij bekeerde de Eriëren op nieuw en stichtte een kerk aan de Vlietstroom bij Stavoren. Een kanunnik, wisch uit Stavoren, schreef 175 jaar later, dus ong. 920, de Vita Odulfi. Over het leven van Odulfus. En het hatijn. Het oudst bekende boek wat in Erieland is geschreven. Van uit deze kerk en later klooster werd dan de mens in de omgeving bekeerd en werden in dorpen in de omgeving kerken gesticht.

uit deze feiten mogen we afleiden dat Stavoren toen al een bekende ^{grote} plaats was en wisch. het centrum van de hele omgeving. Odulfus kon wisch. geen beter plaats voor zijn kerk vanden Dicht bij het vees over het Vlie, waar de Nagel in het Vlie uitmonde. Het zelfde hadden de eerste koopli die hier gingen wonen ook al gedacht.

Na deze Vita Odulfi horen we een hele tijd niets.

991. In een Duits kloosterkroniek wordt Stavoren weer genoemd als de stad in 991 geplunderd wordt door de Noormannen. Dit wijst er op dat Stavoren een rijke stad moet zijn geweest; want de Noormannen kwamen alleen op geld af. Misschien had de stad een stuk van de rol van Dorrestad

Staverse kooplieden voeren de Rijn op met zout, haring, graan, vee
minnelijk Eriese lakens. Ze namen wijn, was, molenstenen e.d.
mee terug. Na 1200 komen in Engelse toeregisters ook namen
van Staverse kooplieden voor. Handel met de Oostzee landen
was al van oudersolatum, maar nam na 1200 enorm toe door
de rijn "Ommelandsvaart". Dit was de zee route langs de
Duitse en Deense kust om Kaap Schagen heen naar de
Oostzee. Voor 1200 werden de schepen in de buurt van
Hamburg uit geloot en werd de lading over land door Jutland
naar de Oostzee gebracht en hier weer in zeeschip geladen.

De Ommelandsvaart om Jutland heen was veel goedkoper
en maakte massa vervoer mogelijk.

In 1251 maakt koning Abel van Denemarken bepaalde rege-
lingen voor deze Ommelandsvaarders. Ze kregen allemaal de-
zelfde toltarieven en ze kregen het recht om bij schipbreuk
hun eigen goederen te mogen redden. Bij de steden die in
deze regeling genoemd worden was ook Stavoren.

Misschien heeft Stavoren wel een heel belangrijke rol ge-
speeld in de ontst. van deze Ommelandsvaart.

Ik zeg dit omdat anders de voorrechten van de Staverse
schippers bij de Sonttol moeilijk zijn te verklaren.

De Staverse schippers hadden het recht van voorrang
boven alle andere schepen bij de Sonttol die door de Deense
koning werd geheven. Als tegenprestatie moest het eerste
schip dat ieder jaar uit Stavoren bij de tol aankwam een
rol Eriese lakens voor de Deense koning meenemen. Iets wat
niet werd vergeten, want dit recht van voorrang kon in
een jaar een reis schelen. Als Staverse schippers op de
terug reis bij de Sonttol aankwamen lagen er soms nog
schepen die ze op de heenreis waren gepasseerd.

Dit is zo gebleven tot de tol werd opgeheven.

Europese landen waaronder Engeland en Nederland
kochten de tol in 1806 af.

1300. 6 Een van de produkten die ik zonet heb genoemd was haring. Stavoren heeft bestond niet alleen van de handel. Ook ^{de} vissery was belangrijk. Vooral de haringvissery bij Skånör of Schonen. De haring trok ieder jaer vanaf de Noordzee door de Sont naar de Oostzee. Middelen in de zomer kon het gebeuren dat het betrekkelijk smalle water van de Sont dik was van de haring. Groot wachten duizenden vissers uit Nederlande, Duitse en Scandinavische steden op. Ze gingen in de lente naar Schonen en richtten daar hun eigen vitten in. Een vitten is een nederzetting van houten huizen en keten. Stavoren had ook het recht van de Deense koning gekregen om een vitten te bouwen. Iedere stad benoemde een voogd voor zijn vitten, die recht moest spreken bij ruzies, want die kwamen in zo'n grote gemeenschap van mannen uit zo veel verschillende steden nogal eens voor, vooral als de haring langer wegbleef dan gewoonlijk.

Als de haring langs kwam en de vangst begon, werkte ieder een voor bijna dag en nacht door. De haring moest gezouten worden en in vaten gedaan en.

In de zomer was Schonen een grote stad waar niet alleen gerist werd maar ook gehandeld. Het handelscentrum van de Oostzee.

Wie hier meer over wil weten moet het boek: "Koltmar de Ommelandvaarders" van A. v. d. Werfhorst maar eens lezen. Dit is een geromantiseerd verhaal over een zee-man uit Kampen; maar de schrijver heeft wel het archief van Kampen nagelezen, zodat de historische achtergrond van het verhaal wel op waarheid berust.

7 Het schip dat de opbloei van de handel in de 11^e, 12^e en 13^e eeuw mogelijk maakte was de kogge.

Dit was het eerste schip met een stervenwer (Oudere schepen hadden een ruyroer, bakboord en bakboord)

~~De kogge was breed en laag schip~~

Dit stervenwer maakte een andere scheepstype mogelijk

De schepen werden breder en hoger. De verhouding lengte: hoogte was bij de kogge ongeveer 5:2.

De koggen werden over naads gebouwd (dakpannen) en de koppen van de dek balken staken gewoon door de huidplanken heen naar buiten. Het waren één masters met één groot vierkant zeil. Grote schepen hadden voor en achter kantelen.

Ze hadden een rechte kiel, om het schip aan land te kunnen trekken. De grootte varieerde van 50 tot 250 ton (25 tot 125 last). Ze waren geschikt voor massa vervoer. Graan of townen wijn of vaten haring of boter. enz.

Door de wind gaan was erg moeilijk. Men voer liefst voor de wind en er ging veel tijd met wachten verloren. Omdat het kompas nog niet was uitgevonden voer men altijd dicht langs de kust van het ene "merk" naar het andere.

De bemanning bestond uit een schipper, die ook stuurman was en matrozen. Ongeveer 1 matroos per 10 à 15 ton.

In 1962 is bij Bremen zo'n kogge opgegraven, die nu geconserveerd wordt. Deze kogge was 23 meter lang en 7,5 meter breed en mat ongeveer 130 ton.

Vorig jaar is ook in de Eelropolder zo'n schip opgegraven.

8. Op de ~~de~~ Stadsregels van Stavoren uit de 13e en 14e eeuw zijn zulke koggen afgebeeld. Jammer genoeg zijn ook deze regels niet bewaard gebleven. Welke afdrucken in lak aan oude vorkonden. De oudste afdruk van het eerste regel staat op een vorkonde van Hilbeck uit 1246. De oudste afdruk van het tweede regel staat op een vorkonde van Hamburg uit 1369. Dit betekent niet dat de regels zelf niet vinder kunnen zijn.

Dit stadsregel zegt wel waar de belangen van Stavoren lagen. Het opschrift rond het regel luidt: „Sigillum Burgensium de Stavria“.

9. Via deze regels komen we vanzelf bij het volgende punt: De flauze. De flauze was eerst een soort vereniging van Duitse kooplieden, die elkaar in het buitenland hielpen

Dat was in die tijd wel nodig, want een brutenl ander was vaak bijna vogelvrij en overgeleverd aan de willekeur van de plaatselijke machthebber.

Langzamer hand groei dit verbond uit van een verbond van kooplieden tot een verbond van steden, waaruit deze kooplieden kwamen.

Hoorde Stavoren bij deze Vlaanse of niet? De of akte waarbij Stav. als lid wordt opgenomen is er dus niet meer, maar Stav. wordt wel altijd als lid behandeld, zodat we mogen aannemen dat Stavoren wel een Vlaanse stad was en in de 13e eeuw in ieder geval al een bondgenoot van de Duitse Vlaanse steden.

Dit betekent niet dat de Vlaanse steden het altijd met elkaar eens waren. Soms braken er ruzies uit tussen twee Vlaanse steden, waarbij anderen probeerden te bemiddelen.

In één geval leidde dat tot een regelrechte oorlog nl in 1325 tussen Stavoren en Hübbeck.

Jacob Hange, een schipper uit Hübbeck, werd in Denemarken aangevallen. Als goede bondgenoten schoten Stavorse schippers die in de buurt waren te hulp. Dit leidde tot een massale vechtpartij waarbij Stavoren een kogge verloor en waarbij 13 Stav. zee li snooelden.

Naderhand wilde Stav. schadevergoeding van Hübbeck, maar Hübbeck weigerde te betalen. De graaf van Holland werd als bemiddelaar gevraagd en hij gaf Hübbeck gelijk. De Stavoren waren nl vrij wilig te hulp geschoten en niet eerst door Hübbeck gevraagd. Stavoren weigerde zich hierby neer te leggen en begon vijandelijkheden tegen Hübbeck en ook tegen Vlaamse steden die de stad Hübbeck hielp. Pas in 1335, 10 jaar later dus, werd deze twist door bemiddeling van Brugge, bijgelegd. Stavoren verloor.

10 Tot nu toe heb ik alleen verteld over grootheid en macht.
Waarvoor kwam hier een einde aan?

Hiervoor zijn verschillende ^{oorzaken} redenen te noemen.

De eerste was de zee.

De tweede de oorlog.

De aanval van de zee begon al voor 1200. Bij elke storm werden de zeegeten langs de Noordzee groter en sloeg er meer van de zachte veenige grond langs de E, Vlietstroom en rond het Ekevomeer weg.

Het opdringen van het water is goed te merken aan berichten over het St. Odulfus klooster. Het water kwam steeds dichterbij het klooster en het klooster verarmde meer en meer.

De bisschop van Utrecht stuurde steeds vaker zendbrieven door zijn bisdom met smeekebeden om geld voor het bedreigde klooster. In 1230, 1284, 1298, 1301, 1307, 1318, 1323, 1343, 1371, 1389. Wie gaf aan het klooster kreeg ten slotte 20 en later 40 dagen aflaat en vrijstelling van vasten.

Niet alleen de grond van het klooster verdween. Het hele gebied ten noorden en ten westen van de stad werd zee.

Het Ekevomeer veranderde in het Almere en verder in de Zuiderzee, tussen 1200 en 1500. Toen lag de kustlijn ong. op de zelfde plaats als nu. Andere plaatsen moesten jhindeboopen en Wierkum kwamen ook aan zee te liggen en werden concurrenten.

De volgende reden was de oorlog.

Staveren was een handelsstad en had belang bij vrede. Ze probeerden vrede te houden met de Eriëren en met de Jhollanders. In 1292 erkenden de Eriëren als heer en op zijn beurt bevestigde Eriëren de stadsrechten van Staveren.

Staveren kwam tussen wal en schip toen de oorlog tussen de Jhollanders en de Eriëren uitbrak. In 1345 in de slag bij Warus wonnen de Eriëren. De slag ging natuurlijk helemaal niet om Warus of zo, maar de Jhollanders wilden als eerste bruggehoofd Staveren veroveren.

De plannen van de Jhollanders mislukten omdat hun over-

moedige graaf niet wachtte op de schepen met paarden
maar te voet Erieland intruk.

Na 1345 waren de Erieten vrij. Stavoren kreeg last met
de rest van Erieland toen het 7 jaar later was de nieuwe
Jhollandse graaf ab (Willelmus) ab heer erkende om zijn
handel met Jholland te beschermen.

De Jhollanders schoren de Stavoren met de reerovende
Erieten over één kam en staken in 1391 de brand in
wat nog over was van het St. Odulfus klooster.

Bij nieuwe aanvallen van de Jhollanders vielen Stavoren en
het klooster in hun handen in 1398.

Daarna werd Stavoren door de Erieten heroverd, maar de
Jhollanders kwamen met een leger van 20.000 man en be-
zitten de stad opnieuw en Stavoren werd 3 jaar lang,
tot 1401, een door de Erieten belegerde vesting.

In 1401 werd de vrede tussen Jholland en Erieland ge-
tekend en ging het met Stavoren weer even beter.

Dit duurde niet lang, want vanaf 1414 werd de stad
een spelbal in de oorlogen tussen de Schieringers en
Vetkopers.

Stavoren was eerst Vetkopers gezind. Werd in 1414 door
de Schieringers heroverd en na veel ruzie in 1420
door de Vetkopers heroverd waarbij de stad in
brand raakte. Door de harde wind brandden in het
ruiden en oosten van de stad wel 500 houten-
huizen af.

Hierna werd de stad kleiner bewald.

Echt vrede werd het pas weer in de 16^e eeuw, toen de
Zeven Provinciën zich vrij hadden gemaakt van Spanje.
Dus na 1580. Hierna begon voor Stavoren een nieuwe
periode van bloei.

De grootste bloei van Stavoren ligt echter tussen
1000 en 1250.

Jammer dat daar niet meer van is bewaard gebleven.
Over die twee bloeiperioden misschien een andere
keer meer